

УДК 811.112.2'373:003.076:316.77

Мирослава Павлюк²⁰

ПАРАВЕРБАЛЬНІ ЗАСОБИ КОМУНІКАЦІЇ (НА МАТЕРІАЛІ НІМЕЦЬКОЇ МОВИ)

Проаналізовано паравербальні засоби комунікації, описано їх розмежування з невербальними, простежено їхній взаємозв'язок. Для аналізу вербалізації звукового мовлення використано текст п'єси «Матінка Кураж та її діти» Б. Брехта. На основі аналізу 75 мовних одиниць на позначення паравербальних засобів комунікації виокремлено чотири підгрупи лексичних одиниць: лексеми, за допомогою яких вербалізується гучність голосу; лексеми, що вербалізують акустичні особливості голосу; лексеми, що передають емоції та оцінне ставлення дійових осіб за допомогою голосу; лексеми, за допомогою яких автор передає «недбале» звучання голосу (репліки, які супроводжуються додатковими діями персонажа, що впливають на звучання). До парамовних засобів комунікації належить і оформлення писемного мовлення. Проаналізовано вірш, написаний від руки. Такі особливості оформлення письма, як натиск, витриманість рядка, зв'язок букв у словах, нахил почерку, розмір літер, округлість букв, підпис, відстань між словами і рядками тощо вказують на фізичні, психічні, емоційні характеристики особистості.

Ключові слова: комунікація, вербальний засіб, невербальний засіб, паравербальний засіб, вербалізація, фонація, почерк.

Постановка наукової проблеми та її значення. Серед пріоритетних сьогодні досліджень проблем комунікації окреме місце належить вивченню специфіки мовного й мовленнєвого втілення комунікативної поведінки людини. Останнє неможливе без усебічного аналізу паравербальної поведінки – невід'ємної частини процесу спілкування.

Паравербальні елементи, з одного боку, є біологічно детермінованою системою, а з іншого – виступають культурно-історичним утворенням, символічними знаками, які здатні змінюватися у просторі, часі та соціокультурних умовах, а отже, становлять такі ж специфічні семіотичні системи, як і вербальна мова в кожному національному вияві.

Аналіз досліджень цієї проблеми. Паравербальні засоби комунікації розглянуто у дослідженнях Г. М. Андреєвої [1], Ф. С. Бацевича [2; 3], С. О. Застровської [4; 5], Т. Ю. Ковалевської [6], Ю. В. Косенко [7], Г. Є. Крейдліна [8; 9], І. І. Сєрякової [11; 12], Н. О. Якименко [13] та ін. Однак ця проблема на сьогодні не знайшла розв'язання, що й пояснює **актуальність** обраної проблематики.

Мета роботи полягає в аналізі паравербальних засобів, що функціонують в усному і писемному німецькому комунікативному просторі та зумовлюють потребу в розв'язанні таких **завдань**: з'ясувати поняття паравербальних засобів та їх місце у системі міжкультурної комунікації; проаналізувати і систематизувати фрагменти твору Б. Брехта та рукописні зразки на предмет виявлення усних та писемних засобів комунікації; виявити інформаційний внесок парамовних засобів у комунікативний процес.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Усі засоби комунікації можна поділити на три типи: вербальні (мовні), невербальні (немовні) і паравербальні (парамовні). Вербальна комунікація спирається на використання людьми звукової та письмової мови, за допомогою якої найбільш повно передається семантичний бік інформації, його зміст. До вербальних засобів належать мовні одиниці різних рівнів, стилів, жанрів, мовних варіантів та діалектів. О. Л. Каменська стверджує, що основним засобом вербальної комунікації є текст, який породжується відправником повідомлення та сприймається реципієнтом [10, 68].

Під невербальними засобами комунікації розуміють несловесні засоби, які супроводжують мовне спілкування та беруть участь у передачі інформації. Це: кінесика, тикесика, міміка, жести, проксемика, хода, постава, зовнішній антураж, соціальний статус, ситуативні ролі,

²⁰ ♥ Павлюк М., 2015

знання, інтелект та ін. – все те, що є комунікативно значимим. Т. Ю. Ковалевська пропонує розрізняти невербальну як загальносеміотичну комунікативну сферу, що властива індивідуально-колективним репрезентаціям, а також паравербальну (міміка, жест, поза) і парафонічні показники (тембр, тон, інтонація та ін.), які характеризують субстратне забарвлення мовлення [6, 89].

До паравербальних засобів комунікації відносяться ті, які можуть проявити себе тільки через мову (усне та писемне мовлення). До таких засобів С. О. Застровська зараховує: тембр голосу, різні форми фонації (шепіт, легкий подих, крик, швидкість (темп), ясність звучання тощо; особливості артикуляції, інтонації; особливості оформлення писемного мовлення (почерк, щільність рядків, пропуски між словами чи літерами, пунктуація, домінуючі засоби виділення компонентів комунікативної структури речення (актуальне членування) тощо) [5, 111]. На сьогодні не існує чіткого розмежування невербальних і паравербальних засобів. Більшість дослідників ототожнює їх.

У процесі комунікації парамовні та немовні засоби виявляють різні види взаємозв'язку з мовними: синхронна взаємодія (коли поєднується, наприклад, вираз обличчя та слова мовця); асинхронна взаємодія (мовні, парамовні та немовні дії у такому випадку є «розбалансованими»); субституційна взаємодія (немовні засоби заміщують мовні) [4, 64]. Парамовні й немовні засоби комунікації вербалізуються та закріплюються у мовній системі засобами мови.

Прослідкуємо роль парамовних засобів в усному та писемному мовленні. Для аналізу вербалізації звукового мовлення використано текст роману Б. Брехта «Матінка Кураж і її діти». Проаналізувавши фактичний матеріал (75 мовних одиниць на позначення паравербальних засобів комунікації), нами виокремлено чотири підгрупи лексичних одиниць. У підгрупу (а) увійшли слова, за допомогою яких вербалізується така якість, як гучність голосу (*Halblaut, Laut, rufen, brüllen*). Підвищення гучності мовлення автор підкреслює, використовуючи лексеми *brüllen* і *rufen*.

Приклад 1. (Ситуація: розмова між Командиром, Ейліфом і Кухарем):

DER FELDHAUPTMANN *Ich wett, dein Vater war ein Soldat.*

EILIF *Ein großer, hör ich. Meine Mutter hat mich gewarnt deshalb. Da kann ich ein Lied.*

DER FELDHAUPTMANN *Sings uns! **Brüllend:** Wirds bald mit dem Essen!*

EILIF *ES heißt: Das Lied vom Weib und dem Soldaten* [14, 26].

Цей фрагмент засвідчує особливості військової професії Командира, який звук часто кричати на підлеглих, що підтверджує лексема *brüllen*.

Іноді Б. Брехт показує за допомогою ремарок зміну діапазону голосу персонажа. На це вказують лексеми *halblaut* (унивогоса) і *laut* (голосно), вжиті в одному фрагменті п'єси.

Приклад 2. (Ситуація: монолог Кухаря):

DER KOCH ... **Halblaut:** *Sie schau nicht mal heraus. Laut:* *Werter Herr, Gesinde und Hausbewohner! Sie möchten sagen, ja, die Tapferkeit ist nix, was seinen Mann nährt, versucht mit der Ehrlichkeit! Da möchtet ihr satt werden oder wenigstens nicht ganz nüchtern bleiben. Wie ists damit?* [14, 94].

У цьому фрагменті Кухар говорить спочатку впівголоса (*halblaut*) (щоб його не почули хазяї), а потім голосно (*laut*) (щоб його вже почули). Таким чином читач/глядач розуміє, яку інформацію персонаж хотів приховати, а яку – донести до господарів.

Лексеми підгрупи (а) підтверджують думку про те, що підвищення тону голосу і пришвидшення темпу мовлення вважається ознакою емоційного збудження, страху, гніву.

У підгрупу (б) увійшли лексеми, що вербалізують акустичні особливості голосу (*heiser, jaulen, Gurgellaute ausstießen, lallen*). Цікавим для характеристики мовних одиниць цієї підгрупи, зокрема для визначення артикуляційних особливостей голосу, є образ німої Катрін. Дівчина не може говорити, лише видає звуки. За допомогою них, а також невербальних засобів, поданих

автором у ремарках, читач/глядач може зрозуміти, які емоції переживає героїня. Лексеми *jaulen*, *Gurgellaute ausstießen*, *lallen* є вербалізаторами парамовних якостей голосу Катрін.

Приклад 3. (Ситуація: сценка з пораненими селянами). Коли Полковий священник просить Матінку Кураж дати тканину на пов'язки для поранених селян, вона відмовляє, мотивуючи це тим, що у неї нічого немає:

MUTTER COURAGE Die und weggehen von was! Aber jetzt soll ich herhalten. Ich tus nicht <...>

MUTTER COURAGE Ich kann nix geben. Mit all die Abgaben, Zoll, Zins und Bestechungsgelder!

Katrin hebt, Gurgellaute ausstoßend, eine Holzplanke auf und bedroht ihre Mutter damit. Bist du übergeschnappt? Leg das Brett weg, sonst schmier ich dir eine, Krampen! Ich gib nix, ich mag nicht, ich muß an mich selber denken [14, 62].

Катрін знає, що матір обманює, й обурена цим, про що свідчать слова автора: *Katrin hebt, Gurgellaute ausstoßend, eine Holzplanke auf und bedroht ihre Mutter damit* [14, 62]. Звуки, які видає дівчина, і дії, які вона при цьому виконує, вказують на доброту Катрін, її співчутливе ставлення до поранених селян, а також на незгоду зі вчинком матері. Фрагмент демонструє вербалізацію паравербальних (*Gurgellaute ausstoßend*) та невербальних (*eine Holzplanke auf und bedroht ihre Mutter damit*) засобів, що свідчить про їх взаєзв'язок.

У підгрупу (с) віднесено слова, що передають емоції та оцінне ставлення дійових осіб за допомогою голосу (*ersthaft, bitter, dringlich, hitzig, finster, weinen, lachen, schwigen, scherzen, warnen, marschieren*). Номінатори цієї підгрупи у п'єсі виражають здебільшого негативні емоції, що зумовлено змістом твору (тема війни).

Приклад 4. (Ситуація: розмова Матінки Кураж зі Швейцеркасом): *MUTTER COURAGE ... Wo hast du die Kass gelassen?*

SCHWEIZERKAS Ich dacht, ich geb sie in den Wagen.

MUTTER COURAGE entsetzt: Was, in meinem Wagen? So eine gottsträfliche Dummheit! Wenn ich einmal weg-schau! Aufhängen tun sie uns alle drei! [14, 39].

Матінка Кураж обурюється, дізнавшись, що Швейцеркас заховав касу в її фургоні, чим наразив її на небезпеку. Емоції героїні передає дієприслівник *entsetzt* (обурено).

Приклад 5. (Ситуація: розмова Матінки Кураж зі Священиком): *MUTTER COURAGE kommt aufgeregt: Es ist auf Leben und Tod. Aber der Feldwebel soll mit sich sprechen lassen. Nur, wir dürfen nicht aufkommen lassen, daß er unser Schweizerkas ist, sonst haben wir ihn begünstigt. Es ist nur eine Geldsach. Aber wo nehmen wir das Geld her?* [14, 47].

За допомогою дієприкметника, *Partizip II, aufgeregt* (схвилювано) письменник передає на письмі стан Матінки Кураж: вона хвилюється за Швейцеркаса, якого звинувачують у викраденні каси.

В окрему підгрупу (d) віднесено номени, за допомогою яких автор передає «недбале» звучання голосу (*umwendend, pudern*). Під «недбалим» маємо на увазі репліки, які супроводжуються додатковими діями персонажа, що впливають на звучання голосу.

Приклад 6. (Ситуація: перед приходом католиків):

YVETTE kommt, sich pudern: Was sagen Sie, die Katholischen kommen? Wo ist mein Hut? Wer hat auf ihm herumgetrampelt? So kann ich doch nicht herumlaufen, wenn die Katholischen kommen. Was denken die von mir? Spiegel hab ich auch nicht. Zum Feldprediger: Wie schau ich aus? Ist es zuviel Puder? [14, 38].

Розмовляючи зі священником, Іветта пудрить обличчя, з чого ми розуміємо, що вона поспішає причепуритися до приходу католиків. Фраза «*kommt, sich pudern*» вказує на зв'язок мовних, парамовних та немовних засобів комунікації. Те, що Іветта пудрить обличчя під час розмови зі священником, свідчить про неповагу з її боку до співрозмовника.

Приклад 7. (Ситуація: зустріч Полкового священника з Катрін).

MUTTER COURAGE Und im geistlichen Gewand! Ich wer euch was zu trinken geben müssen, sonst macht ihr mir noch einen unsittlichen Antrag vor Langeweil. DER FELDPREDIGER Das ist eine

Versuchung, sagte der Hoffprediger und erlag ihr. **Im Gehen sich nach Katrin umwendend:** Und wer ist diese einnehmende Person?

MUTTER COURAGE Das ist keine einnehmende, sondern eine anständige Person [14, 34].

Автор уточнює, що Полковий священник, звертаючись до Катрін, не зупиняється, а продовжує йти. Отже, у цьому фрагменті актуалізується зв'язок мовних, парамовних та немовних засобів. Як показало дослідження, кількісно у творі Б. Брехта «Матінка Кураж і її діти» переважає підгрупа (а), до якої віднесено лексеми на позначення гучності. Зокрема, найчастіше автор уживає вербалізатори *rufen* (*кричати*) (11 разів, або 14,6 %) та *brüllen* (*пенетувати*) (8 разів, або 10,6 %). Найбільш різноманітною є підгрупа (с), в яку увійшли слова, які виражають емоції та оцінне ставлення дійових осіб.

До парамовних засобів комунікації належить і оформлення писемного мовлення. У другій частині дослідження нами вивчено особливості почерку. Для аналізу використано вірш, написаний від руки (зразок 1).

Зразок 1

Mehmet, 18 Jahre, lernt seit kurzem Deutsch

Donnerstag
Abent

TRÄUME

Ich habe dich in mein Traum gesehen,
In einen rozen garten,
Ich hat die dainen haren gestrachelte,
Swischen den Frölings blumen.
v x x x x x x x x
Du hattest schöne sprüche,
Wie ein Vogel, die über Rote Rose sang.
Über Roze finges Regen zu tropfen,
Deine Lächel konnte einen Mensch
Verrückt machen.

Ich weis nicht warum diese
fräume zu ende sind,
Der Wind blas mein Licht aus.
Blieb dann im Dunkel kamm
sie mich,
Rette mich wenn du mich liebste.
v x x x x x x x x
Die Tage Vergehen ohne dich nicht,
Imgarten guitschen die Vögeln
nicht mehr.

Liebes feuer ging aus
Es sind für mich nur Vorgen
Vergengene
Schöne tage
17.01.99
Januar

Зразок 1 містить інформацію про дату і час написання, вік автора і про те, що він недавно почав вивчати іноземну мову. Назва вірша «Träume» (мрії, сни, ілюзії) розкриває головну думку ліричного твору: кохання – сон, після якого залишаються лиш спогади. Перше враження про почерк – позитивне: рівні лінії та певна відстань між словами – ознака внутрішньої стабільності, впевненості в собі. У цьому зразку переважають «друковані» літери, а це – відхилення від норм «шкільної» каліграфії. Чим більший ступінь відхилення від каліграфічних норм, тим людина незалежніша й оригінальніша. Нез'єднані букви у словах говорять про звичку адресанта покладатися на інтуїцію. Прогалини між літерами – втілення пауз у процесі мислення, які дають шлях думкам. Нахилені вліво букви свідчать про внутрішні переживання адресанта. Дрібний і заокруглений почерк говорить про спокійний характер, складний внутрішній світ. Лівий нахил

і округлість літер – ознака сентиментальності та романтичності. Виправлення і закреслення можуть вказувати на бажання автора сподобатись, а також на пунктуальність та відповідальність.

На початковому етапі вивчення іноземної мови усне мовлення випереджає писемне, тому помилки свідчать про недостатність граматичних навичок.

Типові помилки, що зустрічаються у зразку 1:

- іменники написано з малої літери;
- дієслова і прикметники – з великої;
- глухі приголосні замість дзвінких.

Аналіз почерку вказує на те, що автор тексту є незалежною, пунктуальною, впевненою у собі людиною зі спокійним характером, яка водночас є романтичною і сентиментальною особистістю. Помилки свідчать про те, що він перебуває на початковому етапі вивчення німецької мови.

Висновки та перспективи подальшого дослідження. Парамовні засоби комунікації, разом із немовними, вербалізуються та закріплюються у мовній системі, знаходять відображення у художніх текстах, письмі. У цій розвідці ми виокремили кілька окремих груп усних паравербальних засобів. Серед них – слова, за допомогою яких вербалізується така якість, як гучність голосу; лексеми, що вербалізують акустичні особливості голосу; слова, що передають емоції та оцінне ставлення дійових осіб за допомогою голосу; репліки, які супроводжуються додатковими діями персонажа, що впливають на звучання голосу. Досліджуючи писемні парамовні засоби, ми звернули увагу на особливості почерку. Аналіз зразка письма показав, що такі особливості оформлення письма, як натиск, витриманість рядка, зв'язок букв у словах, нахил почерку, розмір літер, їх округлість, підпис, відстань між словами і рядками тощо вказують на фізичні, психічні, емоційні характерні риси особистості. Перспектива подальшого аналізу полягає у більш детальному дослідженні усного та друкованого регістру комунікації на матеріалі німецької мови.

Джерела та література

1. Андреева Г. М. Социальная психология / Г. М. Андреева. – М. : Аспект Пресс, 2004. – 366 с.
2. Бацевич Ф. Вступ до лінгвістичної прагматики / Ф. Бацевич. – К. : Академія, 2011. – 302 с.
3. Бацевич Ф. С. Основи комунікативної лінгвістики : підручник / Ф. С. Бацевич. – К. : Академія, 2004. – 344 с.
4. Застровська С. О. Вербалізація парамовних та немовних засобів комунікації (на матеріалі німецької мови) / С. О. Застровська // Вісник Київ. нац. лінгв. ун-ту. Сер. «Філологія». – 2010. – № 2. – С. 64–69.
5. Застровська С. О. Термінологічна поліфонія у дослідженнях з комунікативної лінгвістики / С. О. Застровська // Актуальні проблеми іноземної філології: лінгвістика та літературознавство : міжвуз. зб. наук. пр. – Бердянськ : БДПУ, 2011. – С. 105–111.
6. Ковалевська Т. Ю. Комунікативні аспекти нейролінгвістичного програмування : монографія / Т. Ю. Ковалевська. – О. : Астропринт, 2001. – 344 с.
7. Косенко Ю. В. Роль невербальних засобів комунікації в дискурсі прощання / Ю. В. Косенко // Вісник Сум. держ. ун-ту. Сер. «Філологічні науки», 2005. – Вип. 6. – С. 23–31.
8. Костецкая А. Г. Голос, интонация, манера речи студентов Гарвардского университета в Романе Эрика Сигала «The Class» / А. Г. Костецкая // Языковая личность: проблемы лингвокультурологии и функциональной семантики : сб. науч. тр. – Волгоград : Перемена, 1999. – С. 118–127.
9. Крейдлин Г. Е. Невербальная семиотика: Язык тела и естественный язык / Г. Е. Крейдлин. – М. : Новое лит. обозрение, 2002. – 581 с.
10. Проблемы коммуникативной лингвистики / редкол. : Б. А. Ольховиков и др. – М. : [б. и.], 1982. – 192 с.
11. Серякова И. И. Лексико-семантические и коммуникативно-функциональные особенности языковых единиц, описывающих невербальное средство коммуникации «голос» в современном английском языке : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.04 / Ирина Ивановна Серякова ; Киев. нац. лингвист. ун-т. – К. : [б. и.], 1987. – 182 с.
12. Серякова И. И. Прагматические характеристики языковых единиц, описывающих невербальное средство коммуникации «голос» / И. И. Серякова // Высказывание и дискурс в прагмалингвистическом аспекте : сб. науч. тр. – К. : КПИИЯ, 1999. – С. 83–85.
13. Якименко Н. Невербальні засоби ділового спілкування / Н. Якименко // Дивослово. – 2003. – № 5. – С. 42–45.
14. Brecht B. Mutter Courage und ihre Kinder / Bertolt Brecht. – Berlin : Erstdruck Suhrkamp, 1980. – 112 S.

References

1. Andrieieva, G. M. 2004. *Sotsyalnaia Psikhologiya*. Moskva: Aspect Press.
2. Batsevykh, F. S. 2011. *Vstup do Linhvistychnoi Prahmatyky*. Kyiv: Akademiia.
3. Batsevykh, F. S. *Osnovy Komunikativnoi Linhvistyky*. Kyiv: Akademiia.
4. Zastrovskaya, S. O. "Verbalizatsiya Paramovnykh ta Nemovnykh Zasobiv Kommunikatsii (na Materiali Nimetskoii Movy)". *Visnyk Kyivskoho Natsionalnoho Linhvistychnoho Universytetu. Seriya: Filologiya* 2: 64–69.
5. Zastrovskaya, S. O. 2011. "Terminologichna Polifonia u Doslidzenniakh z Kommunikativnoi Linhvistyky". *Aktualni Problemy Inozemnoi Filologii: Linhvistyka ta Literaturonnavstv*: 105–111. Berdiansk: BDPU.
6. Kovalevska, T. Yu. 2001. *Komunikativni Aspekty Neirolinhvistychnoho Prohramuvannia*. Odesa: Astroprint.
7. Kosenko, Yu. V. 2005. "Rol Neverbalnykh Zasobiv Kommunikatsii v Dyskursi Proshchannia". *Visnyk Sumskoho Derzhavnoho Universytetu. Seriya: Filologichni Nauky* 6: 23–31.
8. Kostetskaia, A. H. 1999. "Holos, Intonatsia, Manera Rechi Studentov Harvardskogo Universiteta v Romane Erika Sigala "The Class". *Yazykovaia Lichnost: Problemy Lingvokulturologii i Funktsionalnoi Semantiki*: 118–127. Volgograd: Peremiena.
9. Kreidlin, H. E. 2002. *Neverbalnaia Semiotika: Yazyk Tela i Yestestvennyi Yazyk*. Moskva: Novoe Literaturnoe Obozreniie.
10. Olkhovikov, B. A., ed. 1982. *Problemy Kommunikativnoi Lingvistiki*. Moskva.
11. Seriakova, I. I. 1987. "Leksiko-Semanticheskie i Kommunikativno-Funktsionalnye Osobennosti Yazykovykh Yedynits, Opisvayushchikh Neverbalnoe Sredstvo Kommunikatsii "Holos" v Sovremennom Ankhliiskom Yazykie". PhD diss., Kievskaia Natsionalnaia Lingvisticheskaia Universitet.
12. Seriakova, I. I. 1999. "Pragmaticheskie Harakteristiki Yazykovykh Yedynits, Opisvayushchikh Neverbalnoe Sredstvo Kommunikatsii «Holos»". *Vyskazyvaniie i Diskurs v Pragmalingvisticheskom Aspektie*: 83–85. Kieiev.
13. Yakymenko, N. 2003. "Neverbalni Zasoby Dilovoho Spilkuvannia". *Dyvoslovo* 5: 42–45.
14. Brecht, Bertolt. 1980. *Mutter Curazhe and Ihre Kinder*. Berlin: Erstdruck Suhrkamp.

Павлюк Мирослава. Паравербальные средства коммуникации (на материале немецкого языка).

Проанализированы паравербальные средства коммуникации, описано их разграничение с невербальными, прослежена их взаимосвязь. С целью анализа вербализации звуковой речи мы использовали текст пьесы «Матушка Кураж и ее дети» Б. Брехта. На основе анализа 75 речевых единиц для обозначения паравербальных средств коммуникации выделены четыре подгруппы лексических единиц: лексемы, с помощью которых вербализируется громкость голоса; лексемы, которые вербализируют акустические особенности голоса; лексемы, которые передают эмоции та оценочное отношение действующих лиц с помощью голоса; лексемы, с помощью которых автор передает «небрежное» звучание голоса (реплики, которые сопровождаются дополнительными действиями персонажа, влияющими на звучание). К параязыковым средствам коммуникации принадлежит и оформление письменной речи. Было проанализировано стихотворение, написанное от руки. Такие особенности оформления письма, як натиск, выдержанность строки, связь букв в словах, наклон почерка, размер, округлость букв, подпись, расстояние между словами и строками и т. д. указывают на физические, психические, эмоциональные характеристики личности.

Ключевые слова: коммуникация, вербальное средство, невербальное средство, паравербальное средство, вербализация, фонация, почерк.

Pavliuk Miroslava. Paraverbal Communication Means (Based on the German Language). The article analyses paraverbal means of communication, delineates the differences between paraverbal and non-verbal means and the connection between them. Paraverbal means of communication are those which can manifest themselves through language (oral and written speech), i.e., the strength or power of the voice, its timber, the tempo of speech, distinctness/clarity of sound, peculiarities of articulation, intonation, the length of pauses etc; indispensable graphic characteristics: handwriting, density of lines, spacing between words or letters, punctuation, dominating means of singling out components of the communicative structure of a sentence (the topic and the comment), etc. Paralinguistic means not only complement the content of speech communication, but they are also a source of information about a person, his or her social and age features, character, etc. For the analysis of verbalization of oral speech we have used the text of the play *Mother Courage and Her Children* by Bertold Brecht. Based on the analysis of 75 lexical units denoting paraverbal means we have singled out four lexical unit groups, namely: lexemes verbalizing the loudness of the voice; lexemes verbalizing the acoustic properties of the voice; lexemes rendering emotions and attitudes of the characters by means of the voice; and lexemes used by the author to render "casual" sounding of the voice. By "casual" we mean remarks accompanied by the character's additional actions which affect the sound of the voice. Paraverbal communication means also include the figuration of written speech. The article analyses a handwritten poem. Peculiarities of handwriting, such as the pressure of the pen on the paper, the line consistency, the linking of the letters in the words, the slant of the handwriting, the size of the letters, the roundedness of the letters, the signature, the spacing between the words and the lines, etc., point to different physical, mental and emotional characteristics of a person.

Key words: communication, verbal means, non-verbal, means, paraverbal means, verbalization, phonation, handwriting.

